

Key words: *innovative pedagogical technologies, economic disciplines, pedagogical college, innovative methods, receptions, forms of work, a technology of differential and problem studies, information and communication technologies, interactive technologies, playing technologies.*

УДК: 378:016

О. І. Земка

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

У статті проаналізовано сутність поняття «інформація» в педагогічній і психологічній науковій літературі. Розкрито групи інформаційних дослідницьких умінь майбутніх учителів української мови і літератури: бібліографічні, лексикографічні, технічні. Формування інформаційних дослідницьких умінь у майбутніх учителів української мови і літератури здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності, науково-дослідної роботи та під час навчальних (фольклорної, літературно-краєзнавчої, етнографічної) і педагогічних практик (навчально-залікової, на робочому місці вчителя).

Ключові слова: *групи дослідницьких умінь, дослідницькі вміння, майбутні вчителі української мови і літератури, інформаційні дослідницькі вміння, навчально-виховний процес, науково-дослідна робота студентів-філологів, навчальна практика, педагогічна практика.*

Постановка проблеми. Розвиток інформаційного суспільства нерозривно пов'язаний із потребою кожного громадянина в постійному оновленні знань і формуванні вмінь вести пошук та знаходити інформацію, формулювати інформаційні запити, аналізувати й критично оцінювати знайдені джерела з метою вирішення різноманітних завдань, що виникають у навчальній, професійній, діяльності, уміння користуватися сучасними інформаційними технологіями. Саме тому виникає потреба у формуванні інформаційних дослідницьких умінь у майбутніх учителів, зокрема й у вчителів-словесників.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів є предметом дослідження в дисертаційних працях. Зокрема, представлено теоретичні й методичні засади формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів трудового навчання (О. Рогозіна), математики й фізики (В. Базурін), музики (М. Фалько), технології (Т. Шипілова), у системі післядипломної педагогічної освіти (В. Базелюк, І. Рибальова). Окремі аспекти науково-дослідної роботи майбутніх учителів-словесників обґрунтовано Н. Волошиною, Н. Голуб, О. Горошкіною, О. Куцевол, Л. Мацько, Н. Остапенко, М. Пентилюк, О. Семенов, В. Сидоренко, Т. Симоненко, Л. Струганець та ін.

Водночас аналіз науково-педагогічних джерел засвідчує відсутність фундаментальних досліджень, у яких було визначено групи дослідницьких умінь майбутніх учителів української мови і літератури, зокрема інформаційних умінь.

Мета статті полягає в розкритті інформаційних дослідницьких умінь майбутніх учителів української мови і літератури, зокрема бібліографічних, лексикографічних, технічних.

Виклад основного матеріалу. Оволодіння вчителем-словесником інформаційними вміннями дає можливість якісніше аналізувати інноваційний досвід, працювати з інформацією, яка постійно оновлюється, сприяє вираженій мотивації до конструювання нових моделей навчальної діяльності, проектування й реалізації змісту викладання української літератури на засадах нових освітніх технологій, у т.ч. інформаційних (мультимедіа-технологій, Інтернет-технологій тощо).

Зазначимо, що інформацією називають відомості про деякі події, чийсь діяльність тощо, повідомлення про щось [2, 504]. Цей термін останнім часом широко використовується в усіх галузях науки, зокрема у філософії, психології, педагогіці, соціології, лінгвістиці. У філософії поняття «інформація» характеризується як деякі відомості, сукупність даних, знань тощо [5, 431]. У педагогіці та психології інформацію характеризують як зміст будь-якого повідомлення, дані про щось, які розглядаються в аспекті передачі їх у часі та просторі. В «Українському педагогічному словникові» термін «інформація» визначається як одне із загальних понять науки; у широкому розумінні – це нові відомості про навколишній світ, одержувані в результаті взаємодії з ним [4, 150]. У «Тлумачному російсько-українському словникові психологічних термінів» це поняття характеризується як «відомості, враховані не за їх змістом, а за рівнем організації й обсягу» [1, 133].

Майбутнім учителям української мови і літератури важливо вміти відшукувати інформацію з першоджерел, критично переосмислювати, аналітично її обробляти, орієнтуватись у потоці наукової інформації, оволодівати прийомами конспектування й реферування тощо. Систематичне розширення інформаційного, практичного обсягу знань, стійка усвідомлена потреба в опануванні інформацією, бажання здійснювати науковий пошук, уміння й навички сприймати, впізнавати, аналізувати, зіставляти, коментувати, оцінювати підвищує рівень сформованості інформаційних умінь.

На підставі аналізу Галузевого стандарту вищої освіти, вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики бакалавра за напрямом підготовки та спеціальністю: «Філологія. Українська мова і література», вимог Державних стандартів базової і повної середньої освіти, Концепції літературної освіти, шкільних програм і програм для вищої філологічної школи, теоретичних джерел нами було виділено види інформаційних дослідницьких умінь майбутніх учителів-словесників: *бібліографічні* (зокрема, уміння працювати з довідково-бібліографічними каталогами; здійснювати пошук літератури, використовуючи бібліографічні дані; здійснювати бібліографічний опис на основі певних нормативних вимог; виділяти потрібну інформацію зі знайдених джерел; виділяти головне з тексту; написати анотацію до книги,

відгук на прочитану книгу); *лексикографічні* (зокрема, уміння сприймати, впізнавати, аналізувати, вилучати з лексикографічних видань необхідну інформацію; зіставляти інформацію, коментувати її, критично оцінювати; визначати специфіку словників різних типів і вибрати потрібний словник залежно від завдання); *технічні* (зокрема, уміння здійснювати інформаційний пошук, у тому числі в мережі Інтернет; формулювати запити (ключові слова); правильно зберігати інформаційні дані; аналізувати та критично оцінювати різні джерела інформації (традиційні й електронні) з метою вирішення різноманітних завдань, що виникають у навчальній, професійній педагогічній діяльності). Формування інформаційних дослідницьких умінь у студентів-філологів здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності, науково-дослідної роботи та під час навчальних (фольклорної, літературно-краєзнавчої, етнографічної) і педагогічних практик (навчально-залікової, на робочому місці вчителя).

Детальніше розглянемо ці види інформаційних дослідницьких умінь.

Зокрема, сутність *бібліографічних умінь* полягає в уміннях подати відомості про цитовану (використану) працю. Мета посилання – аргументувати, доповнити або проілюструвати власну думку фактами з інших наукових текстів; підтвердити чи спростувати чужу думку; порівняти різні підходи вчених стосовно аналізованої проблеми.

Майбутні вчителі української мови і літератури повинні вміти працювати з каталогами. Користуючись алфавітним каталогом, студенти-філологи відшуковують статті, монографії, літературно-критичні праці вчених-літературознавців, психологів, педагогів та ін. Тематичний каталог дає змогу швидко зорієнтуватись у наукових джерелах із проблеми дослідження. Набуті бібліографічні вміння студенти застосовують під час ведення читацького щоденника, написання анотації, реферату-огляду, відгуку на прочитану книгу, під час підготовки та розроблення конспекту уроку тощо.

Лексикографічні вміння полягають у вміннях сприймати, впізнавати, аналізувати, вилучати з лексикографічних видань необхідну інформацію, зіставляти її, коментувати, критично оцінювати; володіти навичками збирання й оброблення лексикографічного матеріалу, у т.ч. комп'ютерного, укладати власні словники-довідники тощо. Словники допомагають глибше «зануритись» у слово-термін, ключове слово в тексті, вибудувати фаховий (навчальний, науковий) текст. Наприклад, під час аналізу художнього твору на заняттях дисципліни «Вступ до літературознавства» доцільною є робота з літературознавчими енциклопедіями, термінологічними словниками й довідниками. Це допоможе визначити засоби вираження художнього мовлення. Під час опанування історико-літературних курсів майбутні вчителі-словесники користуються словниками літературознавчих термінів, словником тропів і стилістичних фігур, літературознавчою енциклопедією. Це дає змогу студентам не тільки виокремити визначення термінів і понять, а й

проаналізувати приклади з художніх творів, проілюструвати своєрідність літературних напрямів і течій. Під час педагогічних практик студенти-філологи залучають учнів до роботи зі словниками.

Отже, майбутні вчителі української мови і літератури мають уміти визначати специфіку словників різних типів і вміти вибрати потрібний словник залежно від завдання, сприймати текст словника й вилучати необхідну інформацію зі словникової статті. Робота з електронними словниками суттєво полегшує пошук необхідної інформації.

З-поміж інформаційних *технічних умінь*, які виділяє Н. Гендіна, важливими для нашого дослідження вважаємо вміння збирати, зберігати й обробляти інформацію з використанням інформаційних технологій; отримувати інформацію з різних джерел: як із періодичних видань, так і з електронних комунікацій; вирішувати конкретні дослідницькі й навчальні завдання (аналіз і переклад текстів, дослідження текстів, записаних в електронному форматі); вміння проводити наукові дослідження на основі великих масивів текстів [3].

Варто зауважити, що технічні вміння пов'язані з бібліографічними. Студенти-філологи повинні володіти прийомами пошуку й обробки інформації (складання списку використаних джерел, здійснювати правильний бібліографічний опис), вміннями ефективно використовувати різні джерела інформації, бази даних (традиційні й електронні види інформації), правильно формулювати запити (ключові слова), використовуючи стратегію та алгоритми інформаційного пошуку.

Важливу роль інформаційні технології відіграють під час вивчення історико-літературних дисциплін. Майбутні вчителі-словесники, зокрема, аналізують сайти «Шевченківська енциклопедія», проект «Мислене древо», структуру й інформаційне наповнення електронних бібліотек, сайти музеїв, зокрема, сайт Державного літературно-меморіального будинку-музею І. Нечуя-Левицького, Львівського літературно-меморіального музею І. Франка, Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. Коцюбинського тощо; створюють комп'ютерні презентації під час педагогічних практик, що доповнюють уроки в загальноосвітніх навчальних закладах з вивчення творчості письменників тощо. Під час апробації результатів курсових, дипломних робіт і підготовки доповідей готують електронні презентації та навчальні засоби.

У процесі формування інформаційних дослідницьких умінь у студентів-філологів основну увагу зосереджено на вміннях самостійно знаходити, відбирати, аналізувати, синтезувати, систематизувати, зіставляти, коментувати, критично оцінювати інформацію з довідково-енциклопедичних, лексикографічних, монографічних, навчально-методичних, у тому числі електронних джерел, використовувати отриману інформацію для вирішення конкретних дослідницьких і навчальних завдань (аналіз і переклад текстів,

дослідження текстів, записаних в електронному форматі) та під час проведення уроків у загальноосвітніх навчальних закладах. Мережа Інтернет допомагає студентам орієнтуватися в потоці наукової інформації, мобільно реагувати на новинки та зміни в інформаційному середовищі, користуватися електронними й мультимедійними посібниками, підручниками, on-line-словниками тощо з навчально-науковою, дослідницькою метою.

Висновки. Таким чином, серед інформаційних дослідницьких умінь нами виділено: *бібліографічні* (зокрема, уміння працювати з довідково-бібліографічними каталогами; здійснювати пошук літератури, використовуючи бібліографічні дані; здійснювати бібліографічний опис на основі певних нормативних вимог; виділяти потрібну інформацію зі знайдених джерел; виділяти головне з тексту; написати анотацію до книги, відгук на прочитану книгу); *лексикографічні* (зокрема, уміння сприймати, впізнавати, аналізувати, вилучати з лексикографічних видань необхідну інформацію; зіставляти інформацію, коментувати її, критично оцінювати; визначати специфіку словників різних типів і вибрати потрібний словник залежно від завдання); *технічні* (зокрема, уміння здійснювати інформаційний пошук, у тому числі в мережі Інтернет; формулювати запити (ключові слова); правильно зберігати інформаційні дані; аналізувати та критично оцінювати різні джерела інформації (традиційні й електронні) з метою вирішення різноманітних завдань, що виникають у навчальній, професійній педагогічній діяльності). Формування інформаційних дослідницьких умінь у студентів-філологів здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності, науково-дослідної роботи та під час навчальних (фольклорної, літературно-краєзнавчої, етнографічної) та педагогічних практик (навчально-залікової, на робочому місці вчителя).

Перспективи подальших наукових розвідок. Проведена робота стимулює продовжити науковий пошук щодо дослідження підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до формування інформаційних дослідницьких умінь учнів основної та старшої школи; виявлення наступності в розвитку інформаційних дослідницьких умінь майбутніх учителів-словесників у вищих навчальних закладах та в інститутах післядипломної педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бродовська В. Й. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів / В. Й. Бродовська, В. О. Грушевський, І. П. Патрик. – К. : ВД «Професіонал», 2007. – 512 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 слів / [автор, кер. проекту, гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

3. Гендина Н. И. Кризис системы образования и проблемы формирования информационной культуры личности [Электронный ресурс] / Н. И. Гендина. – Режим доступа :

<http://ns.rsl.kemsu.ru/bgk/1998/3/1.htm>.

4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко [гол. ред. С. Головки]. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.

5. Новейший философский словарь / составитель и главный научный редактор А. А. Грицанов. – 3-е изд., исправл. – Минск : Книжный Дом, 2003. – 1280 с.

РЕЗЮМЕ

Земка А. И. Формирование информационных исследовательских умений у будущих учителей украинского языка и литературы.

В статье проанализирована сущность понятия «информация» в педагогической и психологической научной литературе. Раскрыто группу информационных исследовательских умений будущих учителей украинского языка и литературы: библиографические, лексикографические, технические. Формирование информационных исследовательских умений у будущих учителей украинского языка и литературы происходит в процессе учебно-познавательной деятельности, научно-исследовательской работы и во время учебных (фольклорной, литературно-краеведческой, этнографической) и педагогических практик (учебно-зачетной, на рабочем месте учителя).

Ключевые слова: группы исследовательских умений, исследовательские умения, будущие учителя украинского языка и литературы, информационные исследовательские умения, учебно-воспитательный процесс, научно-исследовательская работа студентов-филологов, учебная практика, педагогическая практика.

SUMMARY

Zemka O. The formation of information research skills of future teachers' of the Ukrainian language and literature.

The article analyzes the essence of the concept of «information» in the pedagogical and psychological scientific literature.

Among the information research skills we have selected: bibliographic (in particular, ability to work with bibliographic catalogs; make a literature search using bibliographic data; make a bibliographic description based on certain regulatory requirements; select the necessary information from the searched sources; highlight the main of the text; write the book annotation and the review on a book); lexicographical (in particular, the ability to perceive, recognize, analyze, extract the information of the lexicographical editions; compare information, comment on it, critically evaluate it; identify the specific dictionaries of various types and select the dictionary depending on the task); technical (in particular, the ability to perform the information searching, including the Internet; to formulate queries (keywords); to store information data correctly; to analyze and critically evaluate different sources of information (traditional and electronic) to solve various problems arising in the study and professional educational activities).

The formation of information research skills of future teachers of the Ukrainian language and literature carried out in the teaching and learning activities, during the research work, training (folklore, literature and local history, ethnography) and teaching practices (educational record, at the teacher's workplace). Teaching and learning activities of the students of philology aimed at mastering the historical and literary courses «Introduction to Literary Studies», «History of Ukrainian Literature» in the context of professional research (artistic, journalistic, scientific) text. The research work of future teachers of the Ukrainian language and literature is subject to actual problems of the research of literary and educational sciences. In the formative process of informational research skills of the students of philology the main focus is on their own skills to find, select, analyze, synthesize, organize, compare, annotate, critically evaluate information from reference encyclopedias, lexicographical, monographs, teaching, including electronic, sources, use this information to solve specific research and training tasks (analysis and translation, the study of texts written in electronic format) and at the lessons in secondary schools.

Key words: *group research skills, research skills, future teachers of the Ukrainian language and literature, information research skills, an educational process, the scientific and research work of the students of philology, educational practice, teaching practice.*